

MULKIDE NIMETUSE SAAMISLOOST EHK KAS MULGID ON TÕESTI RUMALAD?

TAAVI PAE, KERSTI LUST

Käimasolev haldusreform on taas tõstatanud sõna *mulk* päritolu teema. Piiridega seonduva kõrval kütab kirgi küsimus, kas Lõuna-Viljandi- maale loodavale vallale sobib nimeks Mulgi, mis meie naaberrahva keeles viitab tähendusele 'loll'. Meie viimastes ilmunud keelekogudes – „Eesti etümoloogia sõnaraamatus” (2012) ja „Eesti kohanimeramatus” (2016) – on tõepoolest kinnistunud arusaam, et sõna *mulk* ja piirkonnanimi *Mulgimaa* tuleb lätikeelsest sõnast *mulķis*, *mulķe* 'narr, rumal, lollepa'.¹ Tähendust avades kohtame aga ka teistsuguseid seletusi ning käesoleva artikliga jõuame hoopis arusaamale, et praegu käibetõeks muutunud seisukoht on enam kui kaheldav. Järgnevas tuleb lähema vaatluse alla rahvanimetuse *mulk* kujunemine ja selle tähendustaust, rõhuasetusega sõna päritolul. Kõrvale jääb *Mulgimaa* konstrueerimise teema ehk see, kuidas ja mis piirides on kujunenud tänaseks see *Mulgimaa*, mida me tunneme ja hindame (vt Pärdi 2000; Pärdi jt 2014).

Nimetus *mulk* ja selle seletused

Esmalt anname kronoloogilise ülevaate varasematest seletuskatsetest. Siinkohal näib, et sageli on nime seletajatele olnud eelnevad allikad kas tervenisti või osaliselt teadmata. Mulgi teema ilmub tõenäoliselt esmakordselt Eesti kultuurilukku Märt Miti (1833–1912) mälestustes.² Kuna see mälestuskild on vähetuntud ja meie hilisemas analüüsis oluline, siis olgu see siinkohal ära toodud:³

Julmalale tenu meie rahva mann siin Rõngun ei ole see Veliste usu tööbi küll veel nii suures saanu minna, ent üle Pikassilla säält tuleb sääratsid hukka lännu inemisi siia, ning üts särane Mulk Jaak Pullerits⁴ on mineval püha-päeval jälle siin meie Käoste palvemaeen tunni pidanu ja seda hukka saatvad mulke seemet külvanu. (See nimi Mulk pruugitakse kui kõige teotavam nimi Tartumaa rahvast, kellega, kui üht Viljandima inimest nähakse, temal siis söimamiseks vasta silmi üteldakse. See siginenud nimi isi ei ole aga mitte kuigi vana, sest ta oli veel mõne aastate eest esimeste Viljandi maalt Tartu

¹ Sõna lätikeelne hääldus on *multis* [mũlcis]: <https://en.wiktionary.org/wiki/mulķis>

² Märt Mitilt on säilinud Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis põhjalikud ja üksikasjalised mälestused (EKLA, f 116, m 9). Tema poja Karli teatel olla valminud mälestuste esimesed osad 1864. aastal või isegi varem, teine osa olla kirjutatud Peterburis 1882. aastal. Hiljem on M. Mitt täiendanud käsikirja veel mitmesuguste sündmuste kirjeldusega. Osaliselt on mälestusi publitseerinud ja kommenteerinud Vello Paatsi ajakirjas Tuna (Paatsi 2009, 2010).

³ Siin ja edaspidi on autorite kirjaviisi muutmata, v.a w = v.

⁴ Jaak Pullerits (1820–1893) oli poissmehepõlves Holstre Pulleritsu kooli õpetaja. Pärast abiellumist ostis Jaak omale Uderna valda Tootsi talu.

maale rändajate ajal sell viisil sünnitatud saanud, ja ta on talu kohtade periseksmüümisega hakatusega vast ühe vanadune. Tarvastus müüdi Ärma Tõnise ja Suistles Karl Judrale kõige esimesed talud,⁵ otse sell aeal olivad säält, ja nimelt selle nimega Mulgi nimega taludelt koha ostjad Tartumaale läinud, kui need sammad Kirepi kõrtsi ees hobuseid söötsivad, siis küsinud Kirepi teomehed neilt, kust naad oleksivad, mille peale need kostnud „meie oleme mulgilt”. Sellest Mulgi nime juhtuvikust rääkis Kirepi kubjas Simon Kallis⁶, kui isi nähtud asjast, mis Kirepi kõrtsi juures juhtuvikul korral olnud. See kostus ei teinud aga küsijatele mitte selgeks, et küsitavad Mulgi talult olivad, vaid küsiad arvasivad neid mõnelt iseäralikult Mulgimaalt olevad. Et nüüd sarnat-sed sisse rändajad ja koha otsiad muidugi põlgtuse all olivad, seda ei võinud keegi mõistlik imeks panna, sest kehva Tartu maa rahvas pidivad sarnaste peale tulejatele kui tugevamatele ruumi andma, ja eest ära minema. Ning sell põhjusel oli ka uuelts kuuldu nimi Mulk kõige Viljandi maa rahva kohta, söimu pruugitavaks saanud ja seda enam selleperast, et kui keegi Viljandi maa inimene jälle koha otsimise perast Tartu maal ümber käis ning temale ütledi, et ta vist mulgi maalt olleks, [---]).

Usaldusväärtsuse seisukohalt pakuvad huvi mälestuste kirjapaneku aeg ja osundus Simon Kallisele kui teateallikale. Lausekatke „mineva pühapäev” viitaks justkui asjaolule, et Mitt on selle kirjutanud sündmuste kaasaegsena. Nii see aga pole, sest Mitt küll elas Kirepi kandis aastatel 1853–1856 ja Simon Kallis oli sel ajal mõisas ka kubjas, kuid kirjeldatud sündmused ise toimusid mitu aastat hiljem.⁷ Kupjaga puutus Mitt nähtavasti mitut puhku kokku ning pani eksikombel tema suhu ka sõnad, mida ta arvatavalt kuulis hiljem mõnelt teiselt asjaosaliselt. Mulkide tulv Kirepisse (Mitt üks paljude teiste seas) algas küll ajal, mil Kallis seal kupja ametit pidas, kuid see polnud veel talude osturänne.

Mulgi nimetuse saamise küsimust arutati ka Õpetatud Eesti Seltsis. 1866. aastal rääkis pastor Carl Eduard Körber⁸ juba varemalt ettekandekoosolekul kõneks olnud teemal ning arvas algmulke pärinevat Mulgi talust (Karistes?). Paremaid renditingimusi otsides jõudnud esimesed mulgid Tartu lähisteale ja peagi järgnenud neile teised (Körber 1866).⁹

⁵ Tõnis Ermas ostis Poka-Ärma Tarvastus 1851. aastal. Uue-Suislepa (Suistles) müüdi 1851–1857 kümme talu, kuid neist ühtki ei ostnud mälestuskatkes nimetatud Karl Juder. Temast sai sealse Silgu talu omanik alles 1865. aastal. Karl Juderit tundis Mitt hästi, sest mõlemad olid hiljem Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi (TEPS) asutajaliikmed.

⁶ Simon Kallis (1819–1894) oli hiljemalt 1857. aastal saanud kõrtsmikukuks Hellenurmes (EAA.1264.1.53:9; EAA.1264.1.55:16). 1860. aastaks oli ta siirdunud juba Põhja-Tartumaale (EAA.1264.1.266:57).

⁷ Esimene mulgi päritolu mees Heinrich Strahlberg sõlmis Tartumaal taluostutehingu 1857. aasta hilissügisel.

⁸ Carl Eduard Anton Körber (1802–1883) oli 1841–1859 Vändra koguduse õpetaja. 1859. aastast elas Tartus, oli Tallorahva Postimehe ja Das Inlandi toimetaja ning Õpetatud Eesti Seltsi sekretär.

⁹ Küsimärk on märgitud originaalis. Mainitud „soodsam rent” paigutab sündmused raharendiaega. Tartumaal hakkas raharent levima 1860. aastate esimesel poolel. Talude üleminek raharendile ja väljaost langesid paljudes Lõuna-Eesti kohtades lühikese ajavahemiku sisse ning nende kahe protsessi ühtepõimumises pole midagi iseäralikku. Siinkohal väärib veel märkimist, et Körberi järgi toimus asi 50 aastat tagasi. Ilmselt on tegemist eksituse või isegi trükiveaga (5 asemel 50).

Mulgi tähenduse levikule leiame pidet ka Wiedemanni (1973: vg 627) sõnaraamatust (esmatrükk 1869). Sealt võime lugeda, et pilkenimetuse *mulk* andsid viljandimaalastele¹⁰ võrulased. Samas peab sõnaraamatu teist väljaannet toimetanud Jakob Hurt seda eksitavaks. Hurt, olles ise võrumaalane, arvata-vasti siin ei eksi. Eestlaste sisemist eluolu käsitlevas töös nimetab Wiedemann (1876) aga mulkideks juba Tartumaale sisserännanud viljandimaalasi.

Suure tõenäosusega muutus nimetus *mulk* eestlaste seas üldtuntuks 1870. aastate algul. Selles oli tähtis roll näitekirjandusel ja Lydia Koidula näidendil „Säärane Mulk ehk sada vakka tangusoola”. See esietendus 4. juunil 1871. aastal ning kujunes üheks mängitavamaks rahvatükiks. Trükist ilmus see naljatükk 1872. aasta lõpus (Tuglas 1928). Näidendist leiame Männiku Märdi monoloogist ka mulgi määratluse: „See tuline sõimunimi! Sest päavast saadik, kus esimene Willandi kuub Mul’gi talust tuli üle meie maakonna raja omale kodukohta otsima, on sada lopsu ja vopsu peast pähe lendanud ja rusikad rusikaid kaalunud selle nime pärast...” (Koidula 1872: 35). Näidendit meenutab oma mälestustes ka Koidula õemees Heinrich Rosenthal, kes väidab, et selle loomiseks andis tõuke juhuslik teade ajalehest, kus käsitleti Tartu ja Viljandi kreisi talupoegade vahelist majanduslikul konkurentsil põhinevat rivaalitse-mist ning „Oma vähese sümpaatia väljendusena nende endistesse elupaika-desse sissetungijate suhtes leiutasid tartlased neile ebasõbraliku hüüdnime ja hakkasid neid üleüldiselt kutsuma mulkideks” (Rosenthal 2010: 138–139).¹¹ Vaid mõned aastad Koidula näidendist hiljem toodi näitelavale teinegi mulgi-teemaline näidend: Juhan Kunderi „Mulgi mõistus ja tartlase tarkus”, kus korratakse osaliselt „Säärase mulgi” tüübistikku ja isegi süžeearendust (Puh-vel 1966). 1870. aastate algusesse jääb ka eesti esimese poliitilise näidendi sünd. „Neljas Appokriiva raamat Mulgi rahvale” käsitleb postipapa Johann Voldemar Jannseni müüdavust ning selle autorlusega¹² on Eesti kultuuriloos tänini segadused. Märkimist vääriv on siinkohal siiski vaid pealkirjas olev viide mulkidele.

Teadaolevalt esimest korda kasutas eesti ajakirjanduses sõna *mulk* Mihkel Jürgens (1820–1874), kes kirjutas 1868. aastal Eesti Postimehes pikema artikli keelemurrete ühendamisest ning viitas sõimunimetuse *mulk* kasutusele (M. J. 1868). 1870. aastate alguses nägi trükivalgust huvipakkuv artiklisari, mis ei räägi otseselt nimetuse päritolust, kuid peegeldab ilmekalt selleks het-keks kujunenud olukorda ning põhilisi pidepunkte rahva keelekasutuse ning sõna *mulk* tähenduse selgitamisel. Arusaadavalt pole mulkide ilmumine etni-lisse folkloori samasuguse täpsusega dateeritav kui kirjakeelde tulek. Tingli-kult võib väitlust nimetada „Üheksanda käsu poleemikaks”, sest artiklite sari algas sellest, kui Eesti Postimehes (15. XI 1872) ilmus Karl Reimanni¹³ artikkel Viljandimaa meestest, kes himustavat tartumaalaste kodasid. Kokku avaldas ajaleht kümme kord lühemat ja pikemat kirjutist (viimane EPm 30. V 1873), mis kas õigustasid või mõistsid hukka mulkide käitumist Tartumaal talusid

¹⁰ Enamasti peetakse mulke viljandimaalasteks, ehkki Halliste ja Karksi kuulusid halduslikult Pärnumaale. Paljudes tekstides pole halduslikus mõttes oldud täpsed ja kasutatakse ka eelmainitud kihelkondade inimeste kohta sageli määratlust viljandimaalased.

¹¹ Saksakeelne originaal ilmus 1912. aastal.

¹² Vaieldakse, kas autor on Juhan Kunder või Carl Robert Jakobson (vt Paatsi 2001; Palm 1930; Laigna 1959).

¹³ Karl Reimann (1846–1916) oli Rahinge kooliõpetaja Tähtvere vallas, kuhu ta oli asunud Äksist 1870. aastate algul.

üles ostes. Reimanni ja tema mõttekaaslaste silmis rikkusid nood üheksandat käsku, mis keelab võtta võõra koda; varastasid „õiguse nimel”,¹⁴ otsid kohad „teiste eest ära” ja tungisid neile „vägivaldselt peale”; tegid ülekohut ja saatsid kohalikud peremehed oma hulga lastega välja „maailma pääle hulkuma”. Reimanni kirjale reageerisid Jaak Järv¹⁵ ja Jakob Pärn. Varjunime „Üks „Mulk”” all osales väitluses keegi „hommikupoolselt Pärnumaalt” (arvatavalt Jaan Jung, EPm 3. I ja 14. III 1873, vt Kahu 1966: 617). Eesti Postimehe veergudel mulke kaitsma asunud autorid õigustasid nende tegemisi sellega, et nad ei ole muud teinud, kui need talud ära ostnud, mida Tartu mehed ei tahtnud, ning et kõigil olevat ühesugused õigused kas siis kallilt või odavalt maad osta vastavalt kokkuleppele müüjaga. „Raha eest võib jo osta ja müüa, olgu majasi ehk muid asju, see ei ole õnneks kohegil ärakeelatud” (J. P. 1872). Samuti viinud nad uues kohas elu edasi (tulijate „suur vaimuvalgus” vs. vanade olijate „suur rumalus ja pimedus”). Mulgimaa piirest pressinud mulgid välja ka seepärast, et seal läinud neil kitsaks, kuna rahvas „paksemaks,¹⁶ targemaks ja jõukamaks” olevat saanud (Utso 1873¹⁷).

Nii Koidula näidend kui ka Eesti Postimehes hargnenud poleemika tunduvad olevat võrreldavad mädapaise avamisega. Kui tartu- ja viljandimaalaste omavaheline kemplemine ja söimlemine toodi avalikkuse ette, sai ka mulgi nimetus üle-eestiliselt tuntuks. Avalik sõnasõda, söim, pilge ja viha ei olnud aga kaugeltki ainsad märksõnad, mis tartlaste ja mulkide omavahelist läbikäimist iseloomustasid. Näiteks töötati samal ajal koos seltsides eesti „sugurahva” kasuks. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi asutajate hulgas 1870. aastal oli hulganisti Tartumaal ja mujal elanud mulke (Kruusberg 1926: 11–12). Neist paljud on nimekirjas Tartumaa talude peremeestena, kes olid sinna asunud eelnenud kümnendi jooksul; mõned, nagu Märt Mitt, Peeter Sukk ja Johan Kollberg, olid tulnud aga pisut varem.

Järgmise seletuse leiame juba enam kui paarkümmend aastat hiljem Mulgimaa klassikult August Kitzbergilt. Väärrib tähelepanu, et tema kultuurioloogiliselt hinnalistes mälestustes mulkide ja Mulgimaa nimeseletust ei pakuta (Kitzberg 1924). Küll aga sisaldab viidet tollal liikvel olnud pärimusele 1897. aastal Postimehes ilmunud jutt „Püve Peetri „riukad”” (Kitzberg 1897): „Abjakad muidugi nõuavad Mulgi nime tingimata enestele, sest Abjas seista Mulgi nimeline talu, kust ajalooliselt esimene mulk Tartumaale olla läinud, tartlase tare läve ette seisma jäänud¹⁸ ja äragi käest ostnud olla Tartu velje talu. Pärast olla sellele esimesele mulkisid järele rännanud kui rahet, ja ikka Tartumaale talusid ostma. Sellest ollagi mulgi nimi sündinud, esite söimu, pärast aunimi.”

1899. aastal kirjutas nimetusest *mulk* harrastusajaloolane Jaan Jung (1899: 84), kes polnud päritolult küll ise mulk, kuid kes töötas palju aastaid Abja vallakooli õpetajana ja oli sõna sekka öelnud „Üheksanda käsu poleemikas”. Jungi järgi esineb Mulgi-nimelisi kohtasid üsna sageli Võrtsjärve ja Läti piiri vahel ning ta seostab seda leedukeelse sõnaga *mulks* (tähdenduses 'loll'), viidates asjaolule, et enne eestlaste saabumist oma tänasele asualale

¹⁴ Mõeldud on, et seadus lubas talu osta kõigil talurahvaseisusest isikutel.

¹⁵ Jaak Järv (1852–1920) oli ajakirjanik ja kirjanik, pärit Vana-Suislepast, 1871–1875 oli koolmeister Vana-Nõos (Kahu 1966: 617–618).

¹⁶ S.o rahvastikutihedus.

¹⁷ Hans Utso (1842–1913) oli koolmeister ja taluperemees Tarvastus.

¹⁸ Kunderil on ka värsirida: „Ma nägin tuhat Mulki seisvad Tartlase tare läve ees” (Kunder 1881: 9; Kitzberg 1924: 12).

olevat siin elanud leedukad, kes olla nimetanud pealetungivaid eestlasi lollideks.¹⁹ Imselt Jungist ajendatuna sekkus sajandivahetusel *mulgi* nimetuse tähenduse uurimisse Friedrich Kuhlbars. Ta alustab kohanimelede korjamist ja eriline huvi tekib tal just *Mulgi* nime vastu. Nii näiteks ilmub Postimehes 19. jaanuaril 1901 lühiteade, kus Kuhlbars palub saata teateid: „kust pääle Tarvastu valla Mulgi nimelisi talusid leidub”. Oma kohanimekorjamistest annab Kuhlbars sageli ajaleheveergudel aru. Näiteks teatab ta 9. septembril 1902 Postimehes: „... et Mulgi nimelisi kohtasid on mulle kaunis rohkesti üles antud. Nüüd sooviksin ma teada, kust Viira nimelisi kohtasid leidub.” Oma *mulgi*-teema kokkuvõteteni jõuab Kuhlbars 1910. aastal, kui avaldab ajalehes Viljandi Teataja artikli „Mul’k. Kust on see nimi pärit ja mis on tema tähendus?” (Kuhlbars 1910). See lugu ilmub muutmatult veel hiljemgi Kuhlbari uurimusi koondavas kogumikus (Kuhlbars 1922). Kuhlbari kohanimeseletused on sageli väga hoogsad ja tänapäeva teadmiste valguses ei kannata need enamasti mingit kriitikat (nt nime Ugala pärinemine hunnidest, vt Pae 2008). Kuhlbars on oma segasevõitu seletuses esimene, kes seostab sõna *mulk* läti keelega. Tema tõestus põhineb asjaolul, et paljud mõisa- ja metsavalitseja kohad olid eesti-läti segaasustusosalal mõne aastakümne²⁰ eest läinud lätlaste kätte ja kui teomees oma tööd hästi ei teinud, siis puuduliku eesti keele oskusega lätlastest mõisavalitsejad söimanud neid mulkideks (lollideks). Viimaks olid töömehed hakanud oma ülemusi kutsuma mulkideks ja piirkonda, kus seda sõna ohtralt pruugiti, Mulgimaaks.

Pole teada, kas Kuhlbari üleskutsesest ajendatuna, aga 1902. aasta 9. juulil (Pärnumaalt. Abjast 1902) ilmus Sakalas anonüümne kirjutis nimetuse päritolust, mis väärrib taaspublitseerimist, sest kirjutise autor on olnud kohapealse ajalooa peaaegu detailideni kursis:

Abja vallas oli Mulgi talu mõisa punase kriipsu sees²¹; kui mõisates palju moonakaid sisse sai säetud, siis võttis Abja mõis selle Mulgi talu tema peremehe käest ära, et sinna põllu moonakaid sisse panna. See peremees ei olnud ka loll (kui ma ka ei eksi, oli tema nimi Mulgi Kaarli). Mulgi talu oli kaunis hää maa sees ja mõisa lähedal. [---] Tema ei hoolinud sellest suuremat, et härra teda kohast lahti laskis, vaid läks omale teist kohta otsima ja nimelt Tartumaale. Selle koha otsimisega käis tema mitu mõisat Tartumaal läbi ja kui keegi temalt küsis: kust sa oled? siis vastas ta: „Abja Mulgilt!” Niiviisi said palju selle nimega tuttavaks. Mulgi Kaarel asus viimaks Tähtvere valda elama ja ostis säääl omale koha. Kui temal käsi hakkas uue koha pääl hästi käima, läksid paljud Abjast ja Hallistest Tartu ja Viljandi maakonda elama ja ikka, kui hallistlased kohtasi vaatama tulivad, üeldi: „näe, kus mulk tuleb oma rahakotiga!” nõnda on mulgi sõna eestlaste seas laiali lagunenud.

Ajakirjandusest leiab eelmainitud Mulgi talu teooriale veelgi tuge. 1911. aastal ilmus Tallinna Teatajas värvikas reisikiri Abja ümbrusest, mille autor on August Kamp²²: „Ühtlasi olgu juurde lisatud, et Abjas need päris põhja-

¹⁹ Teooria on küll ebausutav, kuid huvitav on taaskord *mulgi* ja peale- või sissetungijate samastamine.

²⁰ St sajandi teisel poolel. Lätlased said eesti teomehi söimata sajandi keskpaiku, 1860. aastatel Halliste kihelkonnas mõisategu enam eriti ei tuntud.

²¹ St arvati kvoodimaaks.

²² August Kamp (1864–?), ajakirjanik, raamatupidaja, põllumees ja vallakirjutaja.

mulgid elavad, sest et siinsest kolmest Mulgi talust terve Mulgimaa oma nime olevat saanud” (A. K. 1911).

Eesti iseseisvumisega ja emakeelse Tartu ülikooli asutamisega jõudis *mulgi* küsimus ka akadeemilisse maailma. Ülikooli juures asutatud Emakeele Seltsi (ES) kolmandal koosolekul 8. mail 1920 peab ettekande Lauri Kettunen hõimunime *mulk* algupärasest (ESA 1921: 8–9). Oma ettekandes väidab Lauri Kettunen, et liivi keeles on olemas läti laensõna tähenduses ’loll’, lisades, et ei oleks midagi iseäralikku, kui eesti *mulk* oleks samuti pärit läti keelest ja tuleks vaid kindlaks teha, et sõna on indoeuroopa algupära. Järgmisena võtab sõna Tartus töötanud Venemaalt pärit saksa juurtega slavist Max Vasmer (vt Ariste 1986). Tema arvates on nimetuse *mulk* kujunemise aluseks läti laensõna (samuti sõna *loll* tähistamiseks), mida Lõuna-Viljandimaal kasutati, kuid mis teistele eestlastele oli tundmatu ja seetõttu hakati seda nimekuju kasutama kogu Lõuna-Viljandimaa kohta. Vasmer kirjutas sellel teemal veel mitu lühiartiklit, mis ilmselt olid ajendatud ES-i koosolekust (Vasmer 1920, 1922). Andres Saaber (Saareste) toob vastavaid nimesaamise nähtusi teistest keeltest, kuid kahtleb, kas sõna *mulk* tähenduses ’loll’ Eestis üleüldse tuttav on olnud. Üliõpilane Ann Tamm esitab koosolekul ka ühe rahvaluulelise selgituse: „viljandlased sõitnud Võrtsjärve veerde heinale, piim lassis lõõnüd ’mulk, mulk’ ja sellest hakanudki tartlased naabreid mulkideks hüüdma”. Selle peale lisas Kettunen ka teooria nime pärinemisest esimesest kohaostjast, kes oli pärit Mulgi talust. Professor Matthias Johann Eisen rõhutab samas ajamäärangut, et sõna *mulk* on alles öieti noor, tarvitusel mitte enam kui 50 aastat. Üliõpilane August Oinas piiritleb Mulgimaa tänagi tuntud viie kihelkonnaga ja lisab, et Mulgimaal seda sõna väga ei kasutata. Õigeusu vaimulik ja professor Karp Tiisik pole nõus läti päritoluga ja pakub tekketeooriana sõna *mullikas*, mis vastaks täissõnitud meestele. Professor Jaan Jõgever toonitab samuti, et nimi on suhteliselt uus. Saareste lisab kategooriliselt, et läti päritolu on küll kindel, kuid algtäendus on juba ammugi unustatud. Teema lõpetab Johannes Aavik teooriaga, et nimi pärineb Lätist saabunud sisserändajatelt. Mõttearendused olid seega üpris mitmesuunalised, kuid valdab seoste otsimine läti keelega. Samas selget ühendusteid läti keelega ei osanud keegi pakkuda. (ESA 1921)

Eesti Vabariigi päevil ilmunud kohaloolise kirjanduse üheks tähtsaavutuseks on maakondlikud koguteosed. Pärnumaa köites leiame Halliste kihelkonna juures järgneva seletuse: „Üks esimesist ostjaist, kes pärit Halliste khk Mulgi talust, käinud mitmel pool Tartumaal. Kui temalt küsitud, kust ta pärit, vastanud ta ikka, et Mulgilt.” Hiljem hakatud Tartumaal kõiki sealtkandist pärit taluostjaid mulkideks hüüdma. (Pärnumaa 1930: 307 jj) Halliste kihelkonna ajaloo osa on koguteoses kirjutanud August Oinas, kes osales ka Emakeele Seltsi koosolekul, kui teemat arutati. Pärnumaa koguteosel põhinev informatsioon on ilmselt jõudnud ka nõukogudeaegsesse kohaloolisse teosesse „Kas tunned maad” (Varep 1965: 480).

Entsüklopeedilises kirjanduses ilmus teooria nimetuse *mulk* läti päritolust alates Eesti Entsüklopeedia VI köitest (1992, märksõna: *mulk*). Enne seda, 1970. aastatel, on ilmunud mitu uurimust, kus tõestatakse sõna lätilaenuisust. Nii Lembit Vaba (1977) kui ka väliseestlane Felix Oinas (1979) on läti laensõnu eesti keeles käsitledes seostanud sõna *mulk* läti keelega.

Kokkuvõttes ja üldistavalt võib tõdeda, et on kaks teooriat, millest üks tuletab mulkide päritolu Mulgi-nimelistest taludest ning teine otsib seoseid läti keelega. Kui esimese kohta on olemas teatmeallikad nimetuse tekkeajast, siis teise alguseks tuleb lugeda Jungi ja Kuhlbari nimeuurimusi.

Kuigi XX sajandi lõpuks oli valdavaks muutunud teadmine mulgi sõna lätilaenususest, siis sellele on oponenteerinud Eduard Väari. Tema väitel ei tunne läti keel sellelaadset eestlaste kohta käivat nimekuju. Samuti pole tema meelest ei lingvistiliselt ega psühholoogiliselt usutav, et naaber soostub sellist nime kandma (Väari 2000: 11). Väari lisab sõna päritolule samas väheusutava teooria mulgust, mille kaudu liikusid muistsed sakalased lõuna poole ja sedakaudu saabusid ka rüüstajad. Väari seletust toetab ka Mulgimaa kodu-uurija Helju Lehesmets (2003), kelle vanaisa olevat näinud rootsiaegset kaarti, kus märgitud Sakala lõunaossa „sur ja veike mulk” (tähennduses 'avaus'). Ilmselt võib viimati mainitud teooria lähema analüüsi alt kõrvale jätta. Pidet ei leia ka seisukohad, et nimetus tuleneb mulgimurdelisest sõnast linapeo kohta (Allilender 2016) või siis araabiakeelsest sõnast üliku tähenduses (Raudla 2015: 35). Sõna *linapihk* tähenduses 'mulk' on kirja pandud vaid Kodaverest ja see on ilmselt seotud sinna liikunud mulkidega.²³

Läti rahvaluule väljaanded ei kinnita sõna *mulķis* kasutamist eestlaste kohta (Rozenbergs 2005; Birkerts 1925, 1926, 1929–1930). Eesti murdesõnastikudki ei tunne *mulki* tähenduses 'loll' (EMS 2015, kus *mulk* seostub peale rahvanimetuse veel eelkõige augu, ava, aiambulgu või läbikäigukohaga aias²⁴). Kõlaline sarnasus läti sõnaga *mulķis* on küll olemas, kuid veenvad tõendid etnonüümi läti päritolu kohta siiani puuduvad.

Alljärgnevas püüame ilukirjandust, ajakirjanduslikku poleemikat, mälestusi, asustusloolisi ja rändega seotud allikaid komplekselt vaadeldes ja omavahel põimides leida pidet teooriale, et *mulgi* nimetus pärineb talu/talude nimest ning levis seoses talude päriksostmisega. Meie lähenemisviis on kontekstikeskne ja sotsiaal-ajalooline, mulkide kohta teadaolevat pärimust (sh mälestusi) suhestame sotsiaal-ajaloolise keskkonnaga ning sõna kasutuselevõttu ja algset levikut uurime konkreetsetes ajaloolis-kultuurilises situatsioonis.

Mulgi nimi asustus- ja rahvastikuloo allikates

Mulgi nimi pärineb ilmselt talupoja lisanimest *mulk* : *mulgi*. Näiteks Kariste mõisa Võibre küla all on 1601. aastal elanud *Mulcke Rautzep* ja Abja mõisa Atika külas *Mulcke Jaack* ning *Mullgen Peter* (Rev. 1601: 146, 152). Saarde vakuses elas toona ka *Mulckas Matz*. 1638. aastal elas *Mulggi Hann Paysto* külas ja sama nimega meest, kes on „nooruses Abjast tulnud”, kohtab ka Veeleksel. Seda lisanime esineb ka Helves – *Mulcky Jack* – ja Roobe mõisas, kuhu on „sel aastal” asunud soomlane *Mulgy Thomas* (Rev. 1638: 69, 79, 123, 131). 1724. aastal leidis *Mulcke / Mulcki* lisanime Abjas (Atika k), Karistes (Võibre k) ja Pahuveres²⁵ (RGADA.274.1.181/4:8, 33; RGADA.274.1.181/5:72). Hiljemalt XVIII sajandi algul ilmub *Mulcki / Mulki* lisanimi ka Tarvastu vakuraamatutesse (1706., 1722., ja 1747. aasta vakuraamatud: EAA.567.3.121:114p–116;

²³ Vt ka: Kodaveres öeldud, et mulgid on küki-pihud 'väike linapihu' (KKI WS < Kodavere khk) (Remmel 2003: 175).

²⁴ Lisaks veel Muhus on *mulk* olnud 'käbi' ja Kihelkonnal 'muuluka' tähenduses.

²⁵ Pahuveres *Mulcki Herm* oli pärit Paluperast.

EAA.567.3.122:121p–122). Kariste mõisa all on märgitud ka Mulgista küla.²⁶ Tänapäeva Mulgimaal esineb *Mulki/Mulgi* talu nimena XIX sajandi algul Abjas, Uue-Karistes, Pahuveres, Tarvastus ja Saaremõisas (EAA. 567.1.440). Nimede paneku ajal on Pahuveres ühe Mulgi talu peremees endale saanud priinime *Mulk* (kirikuraamatutes) või *Mulgi* (hingerevisjonis) (EAA.1286.1.363:288; EAA.1865.3.211/3:11) ja Uue-Karistes on ühe Mulgi talu peremees saanud liignime *Mulkson/Mulgsohn* (EAA.1865.3.171/10:37; EAA.1275.1.546:269jj).

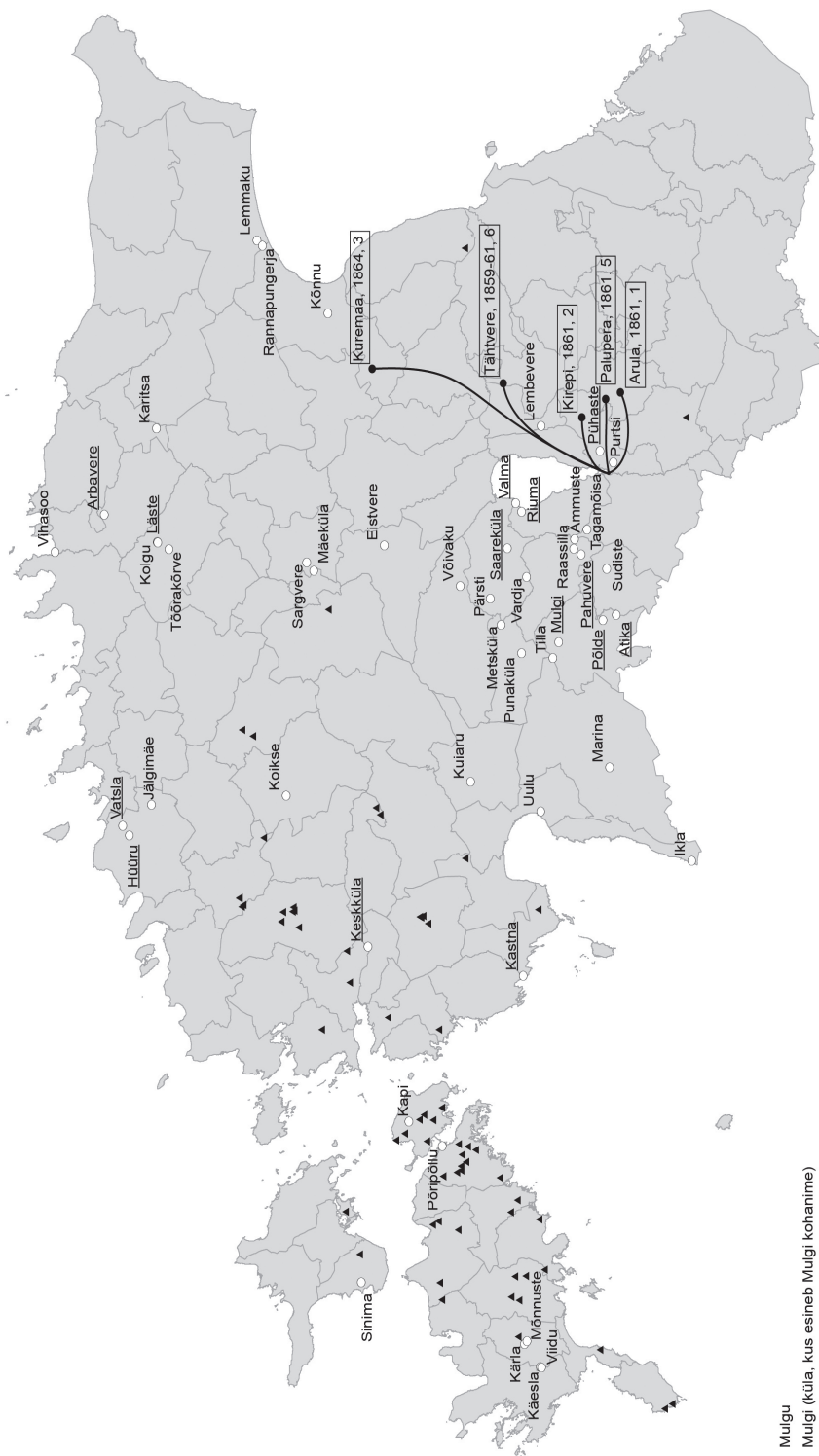
Mulgi talus Mulksoni (s.o Mulgi poeg) liignime panek osutab võimalusele, et *Mulgi* nimi pärineb vanast eesti nimest, mis võis tuletuda näiteks sõnast *mullik(as)*.²⁷ Hulgaliselt muinasnimesid on seotud looma-, linnu- või putukanimetustega. *Mulgi*, *Mulka* ja *Mul(l)ika* lisanime esines XVII ja XVIII sajandil nii ühes ja samas mõisas või külas kõrvuti kui ka eri mõisades eraldi mitmel pool üle Eesti.²⁸ Paljudest muinasnimedest said kohanimed, eriti kujunesid neist lisanimed (patronümidena) ja viimaseist suurel hulgal perekonnanimede paneku ajal liignimed (Roos 1976). Helme ja Tarvastu piirkonna XVI sajandi lõpu nimevaras oli arvukalt muistse päritoluga nimesid (Palli 1961). Penuja mõisas (Halliste khk) sai mitmest 1638. a revisjonis märgitud lisanimest hiljem talunimi (Peetsi, Poppa, Pulga ja Pundi).

Eeltoodule vaatamata jääb *mulgi* nime etümoloogiline päritolu ebaselgeks ja eesti-läti keelekontakti alal on läti algupära võimalik (nt Kariste kroonumõisas oli võõrapäraseid lisa- ja talunimesid), kuid siiani on *Mulgi*-nimeliste isikute ja kohtade uurijate tähelepanu olnud koondunud üksiti Eesti-Läti piirialadele. Liivimaa Läti osas *Mulki*- ja *Mulku*-nimelisi kohti pole. Kohanimi *Mulgi* (ja ka *Mulgu*, mis on pigem lääne-eestilik) aga ei tarvitse olla läti laensõna, sest sellenimelisi kohti leidis XIX sajandi I poolel arvukalt üle Eesti (vt joonist). Paljudel juhtudel pole nende ega ka lisanime *Mulgi* levikut võimalik seletada siirdelga Lätist või tänaselt Mulgimaalt. Samuti ei ole perekonnanimi *Mulk* (resp. *Mulgi*) seotud mulkidega; seda nime pandi pärisorjusest vabasta-

²⁶ Külanime kadumist on raske dateerida. 1750. ja 1758. a on see veel olemas; 1811. a on seal elanud talumehed Puio küla all (RGADA.274.1.229/1:362; RGADA.274.1.243/2:90).

²⁷ Lõuna-Eestis *mullik*; *kas*-sufiks on keeleajalooliselt noor ja iseloomulik põhjaeesti keelele. Vt ka *Mucke*, *Melcho* ja *Meliche* esinesid XV sajandi teisel poolel Helme piirkonnas (Johansen 1938: 54–55). *-son* liite kasutamine ei viita tingimata eesnimest tuletamisele. Perekonnanimede paneku ajal liideti *-son* mitmesuguste nimede otsa, oli see siis eesnimi (valdavalt), lisanimi või talunimi. Uue-Karistes on suurem osa *son*-idest liitunud eesnimedele, v.a *Liwsohn*.

²⁸ Nt Põhja-Eestis elas 1680. aastatel Keskkülas (Kirbla khk) neli peremeest lisanimega *Mulcky* (*Tönniss*, *Jahn*, *Mart* ja *Jürgen*), üks *Mulcka* ja neli *Mullika* ning Hüürul puusepp *Mulko Mart* ja peremees *Mullika Mart* (EAA.1.2.941, l 523 jj; EAA.1.2.940, l 879p–880p). *Mulica* oli Kirbla kihelkonnas olemas juba 1636. aastal (LVVA.7349.1.217:134) ja *Mulli* Keskkülas XVI sajandi esimesel poolel (Stackelberg 1928: 135). Udrikul elas 1725.–1726. aasta revisjoni ajal *Mullick Jürri*. 1732. aasta adramaarevisjoni ajal leidis Põhja-Eestis lisanimesid *Mulgi* Keskkülas (2); *Mulk* Udrikul, *Mulcki* Tõdva-Kõnnul (2) ja *Mulki* Norra mõisas. 1744. aastal esines *Mulcke Jahn* ka Hüürul (EAA.3.1.479) ja 1782. aastal *Mulki Juhann* Lehtses (EAA.1864.2.IV–6:374). 1586. aastal on Tarvastu mõisa Järveküla all *Mulika Peter* (Poln. Akten IV: 220). 1638. aastal on seal kirjas *Mollock Hen*. Tarvastu mõisas oli sel ajal hulk linnu- ja loomanimetustest tuletatud lisanimesid (*Kuke*, *Lamba*, *Kikka*, *Kitse*, *Naaritsa*, *Roti*, *Karu*, *Orika*). Lõuna-Eestiski ei piirdunud *Mulgi* lisanime levik Halliste, Paistu ja Tarvastuga. 1786. aastal elas Tõstamaa kihelkonnas Kastnas *Mulcki Peter* (EAA.3339.1.5369:4). 1731. aastal oli Rõngu kihelkonnas Aakre mõisa Pühaste külas *Mulki Hanni Andres* (RGADA.274.1.190/2:929). 1811. aastal kandis juba hulk Aakre talumehi lisanime *Mulgi* ning *Mulgi Pedo Matsi* järglased on 1826. aastal märgitud *Mulgi* talu alla (EAA.1865.2.75/2:11–12).

Joonis. Kohanimede *Mulgi* ja *Mulgu* esinemine tänapäeva katastrirüksuste nimedena.

mise järel kümnes eri mõisas üle Eesti²⁹, neist kaheksal juhul Põhja-Eestis³⁰. Ehkki *mulk* oli esiti sõimunimi, sai temast mulkide edu tuules ka „aunimi”, millest ei ole siiani soovitud loobuda.³¹ Nimede eestistamise käigus vahetati see nimi uue vastu kahel juhul (üks võttis nimeks Kruusma ja teine Valvur) ja praegu elab Eestis 16 perekonnanime *Mulk* kandvat inimest.

Etnilist folkloori mulkide kohta on vähe uuritud, kuid olemasolev lubab väita, et neid kujutatakse nii suuliselt (Remmel 2003) kui ka kirjalikult sündinud tekstides üsna sarnaselt ning mõlemast õhkub põlastust ning ka hirmu ja ohutunnet, nt *Kes mulki näeb, / see mulki lööb / Ei mulki siin ei salita. / Ei Mulgi palvest oolita* (ERA, H, m 426 (3) < Tartu-Maarja khk, Ropka v 1900).

Kaardil joonituna märgitud külates on *Mulgi* kohanime kasutust eri allikates võimalik tuvastada ka enne XIX sajandi keskpaika (vt lisaks ka 28. allmärkust). Osa skeemil tähistatud kohti ei ole ajalooliselt tuvastatavad, sest varem kasutusel olnud lisanimed ei olnud püsivad ja talunimed ilmuvad Põhja-Eestis massiliselt allikatesse alles XIX sajandi teisel poolel. Kasti sees on märgitud Abja mõisast lähtunud varane osturänne (aasta ja talude arv, Tähtvere puhul pole erandina tegemist talude ostu, vaid rentimisega).

Mulgid tulevad

Järgnevalt vaatleme, mil määral on pärimuslikud lood esimeste mulkide saabumisest Tartumaale kooskõlas faktidega, ning seejärel paigutame need üksikjuhtumid – mis sellistena jäänuksid ilmselt suurema tähelepanuta – laiemale taustale ja avaramatesse seostesse, mis andsid neile sündmustele tähenduse ning võimaldasid ühe talu nimel saada Mulgimaalt pärit sisserändajate üldnimetuseks.

Eeltoodud anonüümse Sakala ajaleheloo (1902) põhjal tuli esimene mulk (nn algmulk) Hallistest. Tarvastu ja Pahuvere Mulgi-nimelistest taludest ühtki päriksostjat Tartumaale ei saabunud, kuid Abjast ja Uue-Karistest on neid tulnud kokku teadaolevalt neli.³² Tarvastu Saaremõisa Mulgi talust tulnud vennad Tõnis ja Ado Pehap omandasid 1873. aastal küll Väike-Kambjas kaks talu, kuid ei saa olla nimeandjaiks, sest rahvanimetuse *mulk* oli selleks ajaks, kui nad päralt jõudsid, juba käibel (Ado oli küll juba hiljemalt 1856. aastast mujal ringi vaadanud, kuid tema jäljed viivad Karulasse ja Helmesse).

Nii Märt Mitt kui ka Sakala kirjasaatja paigutavad oma loo talude päriksostmise aoaega ning ka arhiiviallikate najal on võimalik sedastada, et Mulgi-nimelistest taludest pärit taluostjad Jaagu pojad Jaan ja Peeter

²⁹ Mulgimaal said selle nime lisaks Pahuverele ka Vana-Karistes 1826. aastal Mengle (Mängle?), Putniku ja Samla Kosa taludes elanud talupered, eelmise revisjoni ajal olid kahes viimati nimetatud elanud inimesed olnud kirjas samuti Mengle talus (EAA.1865.3.171/11).

³⁰ <http://www.ra.ee/apps/onomastika/>

³¹ Üksikjuhte on esinenud. 1919. aastal teatab ajaleht Vaba Maa (11. VIII), et üks Mulk on Asutavale Kogule esitanud ettepaneku muuta nimi Mulk Valguriks, sest ta on oma perekonnanime tõttu kannatanud.

³² Andmed taluostjate kohta siin ja edaspidi pärinevad kuni 1889. aastani Lõuna-Eestis päriksostetud vakutalude andmebaasist (Lust 2014: 44–51).

Puusemp ning Jaani poeg Hans Puusemp³³ on end Abja vallast välja registreerinud 1861.–1862. aastal. Uue-Kariste Mulgi talu peremees Mihkel Lohk ostis Palupera mõisa Soome talu oma 14-aastasele pojale Jaanile 1862. aastal. Puusempid ja Lohk polnud küll esimesed mulkidest taluostjad Tartumaal, ent nende tulek jäi Mulgimaalt lähtunud ja Tartumaale siirdunud mastaapse rändelaine algfaasi, mille käigus ostsid tulijad kuni 1889. aastani päriks umbes 12 % vakutalusid (Lust 2014).

Abja mõisa Mulgi-nimelistest taludest lahkumiseni viinud sündmused hakkasid hargnema 23. juulil 1857, kui mõisavalitseja Peter Stockebye teatas Atika küla 14 talunikule³⁴, et nende maad jäävad „punase kriipsu” sisse (EAA.931.1.37:18) ning 1858. aasta jüripäevast on nende kohad üles öeldud³⁵. Et seadus lubas neist maadest mõisastada aastas korruga kuni kolmandiku, võis osa, kes nõustusid mõisa nõutud taksi eest teopäevi tegema, oma kohale ajutiselt edasi jääda – Mulgi Jaaku ja Jaani³⁶ jääjate seas polnud. Liivimaa 1849. aasta talurahvaseaduse järgi eraldati mõisakaartidel nn punase joonega mõisa- ja talumaad. Talu- ehk vakumaade kasutusõigus anti ainult talurahvale, kuid mõisnik sai õiguse eraldada sellest ja liita mõisamaaga veel ühe osa – umbes viiendiku – kvoodimaa nime all. Nii Abjas kui ka Uue-Karistes arvas mõisnik mõisamaade lähedal ja „kaunis hää maa sees” asunud Mulgi-nimelised talud kvoodimaaks, mis oli ette nähtud ennekõike „põllumoonakatele” ehk mõisa põllutööliste (EAA.3724.1.849; EAA.3724.4.880:1; EAA.3240.1.36:2).

Talust ära aetud peremees ei olnud „loll”, kirjutab anonüümne autor. Ta „ei hoolinud sellest suuremat, et härra teda kohast lahti laskis”, vaid otsis omale uue talu Tartumaal. Kohta kuulates käinud ta läbi mitu mõisat ja kui keegi temalt küsis: „kust sa oled?”, siis vastas ta: „Abja Mulgilt!” Niiviisi said paljud „selle nimega tuttavaks”. Kaarel, kes Tähtveres hiljem ka talu ostis ja keda autor kõheldes nn almulgiks pakub, on ilmselt Karl Erg, kes küll 1848. aastast peale oli koos oma vanemate ja õdede-vendadega Jäärjas elanud, kuid Abja valla hingekirjas edasi olnud³⁷ ning laskis end nüüd 1861. aastal, nagu mitu teist Abja peret, Tähtvere valda ümber kirjutada. Ergidega samal ajal sinna siirdunud Ado Oja, Henn Pirskot, Jaan ja Jaak Puusempi ootasid Tähtveres ees juba varem sinna jõudnud abjakad Peeter Sukk, Villem Paul³⁸ ja Hinrik Puusemp. Nende käsi käis hästi ja nad kõik said kiiresti rendiperemeesteks³⁹ ning mitu ostsid hiljem talud ka päriks. Jaagu pojad

³³ Hans Puusempe elas Mulgil kaks, kuid algul Tähtveresse asunud ja hiljem Kuke talu ostnud Hans on ilmselt Jaani poeg (sнд 1849).

³⁴ Abja mõisa Mulgi talud jäid Atika küla alla.

³⁵ Ajaloolise traditsiooni kogumise ajal osati Hallistes nimetada veel vaid kolme Mulgi ja kahe Rahandi talu „ajamist Abja mõisa külge” teorjuse lõppedes (EKLA, f 199, m 12, l 48).

³⁶ Hans Puusempi isa.

³⁷ Karl (Kaarel) Erg (1839–1899), sündis Abja Kaideaja peremehe Jaani neljanda pojana, 1842. aastaks oli isast saanud sama talu sulane, 1848. aastal kolis kogu pere Saardesse, kuid ka seal jätkus pere sulasepõlv. 1861. a asuti elama Tähtveresse. Kuna samal ajal liikusid sinna mitmed teised abjakad, võib arvata, et Ergidel olid säilinud kodukohaga tihedad sidemed ning tegemist oli mitme pere ühise ettevõtmisega (EAA.1259.1.67:18; EAA.1275.1.107:10). Vend Henrik ostis talu Ráni mõisas.

³⁸ Peeter ja Villem olid abielus Ado Oja venna Hansu tütarde Leenu ja Reedaga.

³⁹ Kirjalikud rendilepingud muutusid Liivimaa kohustuslikuks 1853. aastal. Kui kumbki pool kokkuleppest ei taganenud, pikenes leping veel kolme aasta võrra. Seega langes Tähtveres 1853. aastal sõlmitud rendilepingute lõppemine aastatesse 1859–1862, mis avaski mitmele mulgi sisserändajale võimaluse kiiresti peremeheks saada.

Jaan ja Peeter Puusemp käisid uut kohta otsides kauem ringi ning 1863. aasta augustis tegid ostukaupa Kuremaal.⁴⁰ Võib arvata, et oma teekonnal tegid nad paljud Mulgi nimega tuttavaks. Koos vendade Puusempidega liikusid Tähtverest Kuremaale edasi ka Peeter Oja⁴¹ ja vennad Londid. Kui Tähtvere mõisa omanikud talusid päriks ei müünud, siis Kuremaa mõisnik Oettingen palkas selleks 1863. aasta kevadel talumehest agendi, kes sai iga õnnestunud tehingu pealt 1,5 % ostuhinnast. Hans Puusemp omandas 1879. aastal Suure-Kambjas Kuke talu. Abja Mulgilt oli Tartumaale tulijaid veelgi, näiteks Mulgil lühemat aega peremeheks olnud Henn Pirsko pere lahkus Abjast 1859. aastal ja pikkade otsirännakute järel ostis perepöeg Henrik 1873. aastal Kivijärvel päriks Torila koha. Mulgilt minema löödud Hans Kirrusk läks Vanamõisa, kus asus Sukapõlli peremeheks.

Jänni ei jäänud ka Uue-Kariste Mulgi talust 1865. aasta jüripäeval välja tõstetud Mihkel Lohk, kes ostis mujal suisa kaks talu: ühe 1862. aastal oma poja nimele Paluperas ja teise kaks aastat hiljem Suure-Kõpus. Tegemist ei saa olla nn algmulgiga, kelle Tartumaale tulekut lood kirjeldavad, sest noorperemees asus oma tallu ilmselt alles 1870. aastal. Küll aga oli Palupera teine paik, kus abjakad aastatel 1861–1862 edukalt talusid omandasid.

Kuidas kohaotsijad omale uut kodu vaadates täpsemalt ringi liikusid, arhiiviallikad ei valgusta, kuid nii Tähtveresse, Paluperale kui ka Kuremaale saabusid abjakad ja ka teised mulgid 1860. aastate algul samas rändevoos ning olid omavahel seotud perekondlikult või naabritena.

Folkloorile iseloomulikult koonduvad nimesaamise lood ühe isiku, „esimese mulgi” ümber, kellest asi alguse olevat saanud. Analüüsides mulkide sisserännet puudutavaid arhiiviallikaid ja selle kajastusi ajakirjanduses, nähtub aga, et nn algmulkide tulek sai tähenduslikuks seetõttu, et ühest paigast samaaegselt tulijaid oli terve trobikond ning et nad jõudsid välja Eesti ja Tartu vaimuelu ja rahvusliku keskuse külje alla Tähtveresse. Siin sai nende tegevus peagi laiemalt nähtavaks ning teatavaks. Peeter Sukk⁴² figureerib „Üheksanda käsu” poleemikas kui „aus” mulk, kes Tartu ümbrusele „väga vägevaste Pernumaa meeste valgust” laskis paista (EPm 28. II 1873) ning „lühikese ajaga [---] ümberkaudsel maal ja pea terve Tartu linnal tuttavaks sai oma viisipäralise ja jõudsa elu korra pärast” (EPm 3. I 1873).

Sukk oli üks 96-st Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi (TEPS) asutajast. Praegune uurimisseis ei võimalda täpselt öelda, kuidas ja mil määral olid seltsi asutanud mulgid ja teised omavahel seotud, kuid suhtlusvõrgustikud ja nende keskmad on siiski aimatavad: Kavastu⁴³, Tähtvere-Ropka⁴⁴ ja M. Mitti tutvus-

⁴⁰ Ellepeping 12. VIII 1863, leping 9. XI 1864 (EAA.1388.1.404:131–131p). Kuremaal ostis talu ka Abja Mootsal sündinud Märt Märk (õigeusklik), tema öde Reet oli juba Tähtveres abiellunud Jaan Puusempiga. Sündmust oskasid Ännküla elanikud kirjeldada talu täpsusega – kuhu mulgid tulid – veel aastakümneid hiljem (EKLA, f 200, m 10, lk 124).

⁴¹ Leenu ja Reeda vend (vt märkus 38).

⁴² P. Sukk (1834–1898), Solba(ja) ja Kora rentnik ning omanik Tähtveres, Eesti Kirjameeste Seltsi liige, osales 1881. aastal eesti seltside saadikuna Peterburis nn suurmärgukirja üleandmisel keiser Aleksander III-le.

⁴³ Kaheteistkümnest Kavastu mehdest kuus olid mulgid; samasse tutvusringkonda kuulusid ka Konguta Johan Kollberg ja Ropka Annus Lukas.

⁴⁴ Kolmeteistkümnest Tähtvere mehdest kolm olid 1850. aastate algul ja 1860. aastate lõpul Abjast saabunud mulgid; samas rändevoos oli liikunud ka Ropkasse talu ostnud abjakas ja TEPS-i asutaja Hans Laur.

ringkond (Jüri Oja, Jaak Kissa jt)⁴⁵. TEPS ei ühendanud põllumehi pelgast huvist ratsionaalse põllupidamise ja äratustöö vastu, vaid sellest nagu ka teistest 1870. aastatel loodud maakondlikest põllumeeste ühendustest võib leida organiseerunud poliitikaelu esimesi võrseid ja püüdlemist „poliitika teele” (Jansen 2007: 406 jj; Paatsi 2009, I: 116–117).⁴⁶ Tartu seltsi asutamisel olid mõõtuandvad põllutööst üsna kaugel seisnud mehed ja seltsi juhtfiguurid nägid selles baasi eestlaste tulevaseks võitluseks „oma õiguste” eest.

Abjas, aga ka mitmel pool mujal, identifitseerisid talumehed end kaua eeskätt talukoha nime järgi (palvekirjades, vallakohtu protokollides) ning seetõttu pole üllatav, et tulijad ütlesid end Mulgilt olevat. Mulgimaa Triitsu kodutalu nime edasielamisest uues keskkonnas on toonud huvitava mälestuskillu Arvo Mägi, kelle vanaisa tuli Kavastu Lõhmuse tallu. „Millegi pärast oli talu „sõimunimi” Triitsu ja vanaisa kutsuti „Triitsu mulgiks”” (Mägi 2001: 15). Mulgid polnud ümbruses eriti armastatud, lisab ta. Atika küla Mulgi-nimelised talud olid küll põlised, kuid seal Tartumaale rännanud peremehed polnud neid pikalt pidanud. Pärisorjuse kaotamisele järgnenud kümnenditel vahetusid talude peremehed sageli (Lust 2015) ning ka ükski Mulgi-nimelistest taludest Tartumaale saabunud pärieksostja pere polnud seal elanud priinimede paneku ajal (EAA.1865.3.171/9:11–12), vaid olid seal hiljem kanda kinnitanud: Abjas 1830. aastatel ja Mihkel Lohk oli Uue-Kariste Mulgi talu peretütre Reet Mulksoni nainud 1840. aastal (EAA.1865.3.172/1:10–11; EAA.1275.1548:256; EAA.1275.1.546:98; EAA.1275.1.108:36).⁴⁷ Saaremõisa Mulgi Pehapid pärinesid Tarvastust (1826).

Miks tuletati võraste kohaostjate sõimunimetus Mulgi talu nimest, aga mitte mõne teise talu nimest, kust nood pärinesid? Oma roll selles on ilmselt juhusel, kuid paljud teised talunimed polnud ka nii suupärased või ei sobinud hüüdnimeks. Tartumaal esimeste pärieksostjate seas tooni andnud abjakad tulid näiteks järgmistest taludest: Everti, Lopalauri, Jänese, Essi, Suka, Massa, Mootsa, Sukapoli jt. Penujalt tuldi Pundilt, Nikrelt jm. Mulgilt tuli mitu peret (sh ostjat), 1858–1861 on nad ilmselt aktiivselt uut kohta otsinud ning nii kõlas see nimi sisserändajate suus ka sagedamini.

Tavapärane ettekujutus, et mulgi talunikud olid eesrindlikud ja tublid peremehed (Jansen 2007: 284), peegeldub nii Kitzbergi jutus kui ka 1902. aastast pärit loos: kui Kaarilil hakkas käsi „uue koha pääl hästi käima, läksid paljud Abjast ja Hallistest Tartu ja Viljandi maakonda elama”. Tartumaa oli tööpoolest kõige suurema surve all: 1889. aastani ostsid mulgid siin pärieks tublisti rohkem vakutalusid (368) kui teistes Lõuna-Eesti maakondades kokku (226) (Lust 2014: 50).⁴⁸ Siiski ei tohiks eeltoodust jääda muljet, nagu seadnuksid mulgid end Tartumaal pärikskoha omanikena hõlpsalt sisse. Tegelikult moodustasid pärieksostjad sisserännanud mulkidest mitmel pool vaid väikese osa. Võrtsjärvest idasse ja kagusse jäävatel aladel kippusid pärieksostjad sisserändajate seas jääma ilmsesse vähemusse, Põhja-Tartumaale selline mastaapne tung puudus ning ostjate osakaal oli märksa suurem. Ka polnud

⁴⁵ Tammel elanud Mitt näib olevat ühenduslülil mitme eri paigus elanud asutaja vahel. Saverna Tilga talu rentnik Jüri Oja oli olnud kooliõpetaja Tähtvere vallas Rõhul (1864–1867).

⁴⁶ Muude ärkamisaja üritustega võrreldes on eestlaste põllumeeste seltse vähe uuritud.

⁴⁷ Sulaspoiss Mihkel oli Vana-Kariste mõisa Intsaare peremehe Jaani teine poeg. Ametlikult kirjutas ta end uude valda 1848. aastal (EAA.1865.3.173/1:50).

⁴⁸ St väljaspool Mulgimaad.

maa ostmise kikk peamine, mis mulke piiräärsetesse, aga ka kaugematesse kihelkondadesse tõmbas, sest künned pered asusid mõisatesse, kus ei saanud talusid osta või kus talude müük läks lahti alles paarkümmend aastat hiljem (Tähtvere) või kus enamiku talusid ostis üles mõni hulgiostja.

Hulgaline väljaränne Mulgimaa eri paigust sai alguse teo- ja raharendi ajal ning osturänne oli pelgalt üks osa laiaulatuslikust migratsioonist. Mulkide (sh nn algmulkide) tulek oli seotud tihedalt asustatud ning majanduslikult edenenu Mulgimaal teistest varem alanud talude mõisastamise, raharendile ülemineku ja talude ostu-müügiga. See muutis sealsetes suurtes, eri sotsiaalseid kihte koondavates taludes üleliigseks palju töökäsi. Võõrsil talu päriseks ostnud mulkide seas leidus talude müügi või mõisastamise käigus kohalt ära aetud või ise rendikoha üles ütelnud peremehi, vastalisi ja mõisnikele vastumeelseid talupidajaid. Väärrib märkimist, et Jaan ja Jaak Puusemp olid õigeusklikud nagu ka mitu teist Abjast lahkunud talumeest.

Kihelkonnatülest (ostu)rännet on teada ka mujalt, kuid sarnast kaugemale üle kihelkonnapiiride ulatunud mastaapset rännet esines ainult Mulgimaalt. Nii pole imestada, et kohalikud just mulkide tulva eriti ähvardava ohuna tajusid. Folklorist Mari-Ann Rimmel on rõhutanud eesti talupoegade kohalikkust ehk paikse asustuse järjepidevust ning on seostanud meie kultuuris ja ühiskonnas säilinud omapärasid muuhulgas rahva tugeva sidemega esivanemate ja sugulaste-hõimlastega (Rimmel 2003: 142). Migratsioonile seatud kitsendustest hoolimata oli talurahvas liikunud muidugi ennegi, näiteks 1820.–1840. aastatel, kuid 1850. ja eriti 1860. aastatel kasvas rände ulatus, ning mis veelgi olulisem – sellega kaasnesid märgatavad muutused sotsiaalmajanduslikus arengus.

Kokkuvõte

1850. aastate lõpus ja 1860. aastate algul saabus mitmesse Tartumaa mõisasse mulke, kellest osa sai talurentnikeks ja mitu ka kohaostjateks. Nende hulka kuulusid Abja mõisa Mulgi-nimelistest taludest välja tõstetud Jaan ja Jaak Puusemp, kellest Jaak hakkas talupidajaks Tähtveres, kuid kelle pojad Jaan ja Peeter siirdusid veelgi põhja poole, Kuremaale, kus nad ostsid ära Piiri koha. On üsna usutav, et oma pikkade rännakute käigus kuulsid paljud nende endise kodutalu nime, sest tollal oli kombeks end oma taluga identifitseerida. Esimesed tulijad kinnitasid edukalt kanda Tähtveres, Paluperas, Arulas, Kuremaal ja mujal ning kolme aastakümne jooksul läks Tartumaal mulkide omandisse veidi vähem kui 400 vakutalu.

Asjaolu, et nimetus ilmub eesti kirjakeelde 1860. aastatel viljandimaalaste talude ostu Tartumaal käsitlevates kirjatükkides ning mulk on see, kes ostab ära tartlase talu, lubab järeldada, et mulkide sisseränne ja nimesaamine olid omavahel tihedalt seotud. Mulkide raha, riskijulgus ja pealehakkamine tegi üleaedsed kadedaks ja ajas marru. Tulijaid söimati mulkideks („Pagana Mulk!”, „Nee kuradi Mulgi”). Märt Miti järgi pruukisid tartumaalased seda kui „kõige teotavamat” nime. Avalik sõnasõda leheveergudel suurendas „tuld” „rahvajagude” vahel, „viha ja vaenu” (EPm 7. III 1873).

Tartumaale tulnud mulgid erinesid kohalikest oma elulaadi, riietuse (must mulgi kuub; mustakuuemees on mulgi sünonüüm) ja mõtteviisi poolest. Rahvanimetus *mulk* tekkis tuntud oma ja võõraste mustri järgi, kuid

niisugune vastandus ei sobinud uue avaliku diskursusega, mille keskmes seisis rahvusliku meie-tunde ja identiteedi kultiveerimine ning mille levitamiseks eesti avalikkuses tegeles intensiivselt Eesti Postimees ja rahvuslikult ärganud haritlaskond. Ka Eesti Postimehes mulkide ümber keerenud poleemikas kasutati ikka ja jälle väljendeid, nagu „Tartu velled”, „Eestlased, armsad isamaa lapsed”, ning kutsuti üles „ühte sugu rahvast ühenduses elama”.

Oma nimetuse said mulgid tõepoolest naabritelt, aga mitte lätlastelt, vaid tartumaalastelt. Allikalisi tõendeid, et lätlased pilganuks üle piiri elanud „hallistlasi” jt musta kuuega mulke rumalateks (küll aga „mustadeks”), pole teada; see-eest leidub arvukalt eesti kirjakultuuri tekste, mis kinnitavad, et vihased ja kadedad tartumaalased sõimasid „pealetükkijaid” mulkideks. Samuti kinnitab etniline folkloor *mulgi* nimetuse kasutamist sissetungivate viljandlaste kohta, keda põlati. Pilke- või söimunimetuse funktsiooniks oli eelkõige naabrit halvustada ja seeläbi meietunnet tugevdada ning põhjusi otsiti neist nähtustest, mis tundusid teistsugused ja seega naeruväärsed (Pae, Rimmel 2006: 183–185; Rimmel 2003: 142).

Kuna Mulgi lisa- ja talunime esines paljudes eri paikades üle Eesti, on vähe alust arvata, et see on olnud kõikjal siirdnimi ning peale eesti-läti keelekontakti ala oli see nimi XVII ja XVIII sajandil levinud ka piirkondades, kus nimesaamine lätlastelt on väga ebatõenäoline. Sõna käibimist etnonüümi tähenduses on võimalik jälgida alates 1860. aastatest ning XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses nägid trükivalgust esimesed katsed seletada mulkide nimesaamist. Lood selle pärinemisest Mulgi-nimelisest talust sündisid varem kui püüded omistada sõnale võõrpäritolu. Seega ei tekkinud Mulgi taluga seonduvad nimeseletused (mulkide) vajadusest leida uus ja sobivam algupära vastukaaluks halvakõlalisele teooriale, mis tuletus läti sõnast *mulķis* ehk rumal, lollpea. Pigem oli mulkide tulv ja edu tekitanud pingeid, mis löid soodsa pinnase söimunimetuse levikule. Nüüd, kus mulkide ja nende poolt „ohustatud” tartumaalaste ja teiste võitlus maa ja talude pärast on vajunud möödani ning sageli ka unustusehõlma, on sõna *mulk* seostamine läti keelega saanud argiteadmiseks, mida massimeedia võimendab. Kaasaja vaatekohalt mõistagi on pärinimine sõnast *mulķis* hoopis põnevam kui lihtlabane seletus, et nimetus võiks tuleneda talunimest kusagil kaugel Eestimaa servas.

Artikkel on valminud uurimisprogrammide IUT2-17 „Rahvastiku ruumiline mobiilsus ja linnaregioonide areng” ja PUT1517 „Varane demograafiline nüüdisajastumine Eestis: 19. sajandi maa- ja linnaühiskonna mikro-uurimus” toel. Autorid tänavad abi ja soovitude eest Priit Pirskot, Tõnis Tärnat, Sandis Laimet ja Anto Aasat.

Arhiivi viited

Rahvusarhiiv (RA):

EAA.1 Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner

EAA.3 Tallinna kindralkuberner

EAA.567 Liivimaa maamõõdu revisjonikomisjon

EAA.923 Tartumaa 2. kihelkonnakohus (Kursi, Nõo, Tartu-Maarja ja Äksi kihelkond)

- EAA.931 Pärnumaa 3. kihelkonnakohus (Halliste, Karksi, Ruhja ja Saarde kihelkond)
- EAA.1259 EELK Nõo kogudus
- EAA.1264 EELK Rõngu kogudus
- EAA.1275 EELK Halliste kogudus
- EAA.1286 EELK Paistu kogudus
- EAA.1388 Kuremaa mõis
- EAA.1864 Eestimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon
- EAA.1865 Liivimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon
- EAA.3240 Perekond Fersen
- EAA.3339 Kaubamaja Jacob Jacke & Co Pärnus
- EAA.3724 Katastridokumentide kollektsioon
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA):
- H – Jakob Hurda rahvaluulekogu
- Eesti Kultuurilooline Arhiiv:
- EKLA, f 116, m 9. „Märt Miti elulugu ajaluguga ühendatud viisil”
- EKLA, f 199, m 12. Ajalooline traditsioon Halliste kihelkonnast
- EKLA, f 200, m 10. Ajalooline traditsioon Palamuse kihelkonnast
- Läti Riiklik Ajalooarhiiv:
- LVVA.7349 Liivimaa rootsiaegne kindralkuberner
- Venemaa Vanade Aktide Riiklik Keskarhiiv:
- RGADA.274 Liivi- ja Eestimaa ning Soome asjade kammerkontor

Kirjandus

- A. K. = August Kamp 1911. Kiri Abjast. – Tallinna Teataja 20. VI, lk 2.
- Allilender, Kaja 2016. Mis loom see mulk on? – Valgamaalane 5. IV.
- Ariste, Paul 1986. Max Vasmer Tartu ülikooli professorina. – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 100–102.
- Birkerts, Pēteris 1925, 1926, 1929–1930. Latvju tautas anekdots. I. kd: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums (kopā ar M. Birkerti 1926).
- Eesti etümoloogia sõnaraamat. Peatoim Iris Metsmägi. Toim I. Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012.
- Eesti kohanimeraamat. Toim Peeter Päll, Marja Kallasmaa. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016.
- EMS 2015 = Eesti murrete sõnaraamat. 6. kd, 26. v, *matma–mussis*. Toim Mari-Liis Kalvik, Mari Kendla, Tiina Laansalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ESA 1921 = Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I. 1920. Tartu, 1921.
- Jansen, Ea 2007. Eestlane muutuv asjas. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Johansen, Paul 1938. Bruchstücke des Landbuches der Ordensmeister für Rujen und Helmet. – Beiträge zur Kunde Estlands. Kd 21, v 1. Tallinn, lk 43–61.
- J. P. = Jakob Pärn 1872. [Eelolev vastuskiri...] – Eesti Postimees 13. II.
- Jung, Jaan 1899. Muinasaja teadus Eestlaste maalt I. Jurjev: A. Grenzsteini trükk.
- Järv, [Jaak] 1872. Vastus üheksama käsu seletajale. Nr 46. – Eesti Postimees 13. II.
- Kahu, Meelik 1966. „Eesti Postimehe” kirjasaatjast „Sakala” toimetaja abiliseks. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 617–624.
- Kitzberg, August 1897. Püve Peetri „riukad”. – Postimees 12.–24. III.

- Kitzberg, August 1924. Ühe vana „tuuletallaja” noorpõlve mälestused. I. Tartu: Noor-Eesti.
- Koidula, Lydia 1872. Säärane Mul’k ehk Sada vakka tangusoola. Tartu.
- Kruusberg, A. 1926. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi algpäevilt. Tartu: EKS.
- Kuhlbars, Friedrich = Villi Andi 1910. Mul’k. – Viljandi Teataja 22. VII.
- Kuhlbars, Friedrich = Villi Andi 1922. Uurimused: aja- ning haridusloolisel väljal. Viljandi: Valgus.
- Kunder, Juhan 1881. Mulgi mõistus ja tartlase tarkus: nali ühes järgus. Tartu: Schnakenburg.
- Körper, Carl 1866. Über das Wort „mulk”, pl. „mulgid”. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1866. Dorpat, lk 20.
- Laigna, Karl 1959. Juhan Kunder – mitmekülgne kultuuritegelane. Lühimonoograafia. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Lehesmets, Helju 2003. Mulgud ja mulgid. (Mulkide Almanak 13.) Tartu, lk 41–43.
- Lust, Kersti 2014. Mulgi hädaoht ehk kuidas mulgid võõrsil talusid päriseks ostsid (kuni 1889). – Tuna, nr 3, lk 44–63.
- Lust, Kersti 2015. Kas Eestis osteti päriseks oma esivanemate talud? Talupere-
meeste vahetumisest 1840–1889. – Tuna, nr 4, lk 33–50.
- M. J. = Mihkel Jürgens 1868. Kelemurde ühendusest. – Eesti Postimees 7. II.
- Mägi, Arvo 2001. Mis meelde on jäänud. Episoodide ja meeolusid. Tartu: Ilmaa.
- Oinas, Felix 1979. Naabrid ja võõrad keeles ning rahvaluules. – Kalevipoeg kütkeis ja muid esseid rahvaluulest, mütoloogiast ja kirjandusest. Toronto: Mana, lk 97–116.
- Paatsi, Vello 2001. Kas Janssen oli ostetav? – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 312–323.
- Paatsi, Vello 2009. Märt Miti mälestused I–III. Mart Mitti Elu lugu, Aea luguga ühendatud viisil kirja panema hakatud. – Tuna, nr 1, lk 116–141; nr 2, lk 118–134; nr 3, lk 115–129.
- Paatsi, Vello 2010. Märt Miti mälestused IV. Mart Mitti Elu lugu, Aea luguga ühendatud viisil kirja panema hakatud. – Tuna, nr 3, lk 126–140.
- Pae, Taavi 2008. Miks Ugala on Viljandis? – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 879–884.
- Pae, Taavi, Remmel, Mari-Ann 2006. Eesti etnonüümid, võrdnimed ja piirkonnanimed. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 177–190.
- Palli, Heldur 1961. Mida kõnelevad isikunimed eestlaste usust XIII–XVI sajandil. – Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Koost Ea Jansen. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 108–127.
- Palm, August 1930. Esimene poliitiline näidend. C. R. Jakobsoni satiir: „Neljas Appokriiva raamat Mulgi rahvale”. – Eesti Kirjandus, nr 1, lk 1–15; nr 2, lk 60–74; nr 3, lk 126–135.
- Pernu-Villandi maakonnast. – Eesti Postimees 30. V.
- Poln. Akten = Polnische Akten IV. 1583–1590. Hefte zur Landeskunde Estlands. H. 6. Toim Oleg Roslavlev. München, 1973.
- Puhvel, Heino 1966. Juhan Kunder näitekirjanikuna. – Eesti kirjanduse ajalugu. II kd. Toim Endel Nirk. Tallinn: Eesti Raamat, lk 442–447.
- Pärdi, Heiki 2000. Mulgi müüt ja mulgi identiteet. – Mulgi kultuuri instituudi toimetised I. Viljandi, lk 15–31.
- Pärdi, Heiki, Kaljundi, Linda, Palang, Hannes 2014. Mulgimaa sünd. Ääremärkusi ühe maastikulise mälupaiga kujunemisloole. – Toim Linda Kaljundi,

- Helen Sooväli-Sepping. Maastik ja mälu. Pärandiloo arengujooni Eestis. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, lk 269–313.
- Pärnumaa. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Toim A. Tamme- kann, J. Köpp, E. Kant. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, 1930.
- Pärnumaalt. Abjast 1902. – Sakala 9. VII.
- Raudla, Heiki 2015. Viljandi lood ja legendid. Viljandi: H. Raudla.
- Reimann, Karl 1872. Tartu maakonnast. – Eesti Postimees 15. XI.
- Remmel, Mari-Ann 2003. Viru mees *viljapulli*, Harju mees *aganapulli*. Piirkond- like suhete kajastumisest eesti rahvapärimuses. – Mäetagused, nr 21. [http:// haldjas.folklore.ee/tagused/nr21/remmel.pdf](http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr21/remmel.pdf)
- Rev. 1601 = Die Revision Livlands 1601. Estnisches Siedlungsgebiet. Hefte zur Landeskunde Estlands. H. 3. Toim Oleg Roslavlev. München, 1967.
- Rev. 1638 = Die Revision Livlands 1638. Estnisches Siedlungsgebiet, 2. Hefte zur Landeskunde Estlands. H. 4. Toim Oleg Roslavlev. München, 1969.
- Roos, Eduard 1976. Inimene ja loodus Eesti muistses antroponüümikas. – Keel, mida me uurime. Koost M. Mäger. Tallinn: Valgus, lk 106–119.
- Rosenthal, Heinrich 2010. Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel: mälestusi aastatest 1869–1900. Tallinn: Eesti Päevaleht.
- Rozenbergs, Jānis 2005. Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās. Rīga: Zinātne.
- Seesama „Mulk” [Jaan Jung?] 1873. Õienduseks nr. 4 pääle. – Eesti Postimees 14. III.
- Stackelberg, Friedrich 1928. Das älteste Wackenbuch der Wiek (1518–1544). – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1927. Tartu, lk 78–276.
- Tuglas, Friedebert 1928. Koidula „Säärase mulgi” sünniloost. – Looming, nr 5, lk 434–439.
- Utso, Hans 1873. Veel 2 kirja Tartu-Villandimeeste vaidlemise asjus. – Eesti Postimees 14. III.
- Varep, Endel 1965. Kas tunned maad. Teatmik Eesti NSV matkajaile ning kodu- uurijaile. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vasmer, Max 1920. Indo-Germaani laensõnad eesti keeles. – Eesti Kirjandus, nr 11–12, lk 343–346.
- Vasmer, Max 1922. Mõned indo-euroopa laensõnad eesti keeles. – Eesti Keel, lk 11–15.
- Vaba, Lembit 1977. Läti laensõnad Eesti keeles. Tallinn: Valgus.
- Vääri, Eduard 2000. Mulgi kultuuri edasiarendamise ja rakendamise võimalusi. – Mulgi Kultuuri Instituudi toimetised 1. Viljandi: Mulgi, lk 9–13.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1876. Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten. St. Petersburg.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1869]. Eesti-saksa sõnaraamat. Estnisch- Deutsches Wörterbuch. Tallinn: Valgus.
- Üks „Mulk” [Jaan Jung?] 1873. Veel mõni sõna Karl Reimanni kaebtuse pääle Mulgide vastu. – Eesti Postimees 3. I.

Etymology of the folk name *Mulks*: Are the *Mulks* really fools?

Keywords: etymology of folk names, migration, oral history

The article explores whether the widespread belief that the folk name *Mulks* and the region name *Mulgimaa* derive from the Latvian word *mulķis*, *mulķe* ‘stupid, fool’ is based on evidence and possibly justified. Phonetic similarity between the words *mulk* and *mulķis* is evident indeed, but we lack convincing evidence that the word *mulk* is of Latvian origin. By tracing the emergence and use of the folk name *Mulks*, the authors explore its social, historical and cultural context. By combining contemporary fiction, polemics in media, memorates and other forms of oral tradition, sources on settlement and migration, it appears that the folk name *Mulks* was most probably used by people living in the district of Tartu to refer to migrants from the southern part of the districts of Pärnu and Viljandi who started, in the late 1850s and increasingly in the 1860s, to buy farms in perpetuity outside their own area of residence, most notably in the district of Tartu. The article considers the relationships between the farm name *Mulgi*, the migration of *Mulks* in the third quarter of the nineteenth century and the early use of the folk name *Mulks* in the Estonian cultural space.

In the late 1850s and early 1860s several families from Halliste and other parishes, most notably from the manor Abja, migrated to Tartumaa and settled down in several different places all over the district. Part of them became tenants, some became proprietors by buying a farm from the landlord. Among the early in-migrants there were the former farm heads of two *Mulgi* farms in Abja, who were forced to leave their place due to demesne expansions. It is very probable that during their long searches for a new home (farm) they often had to answer the question „Where are you from?” by „We are from *Mulgi*”, since it was common in those days to tell which farm one came from rather than what one’s surname was (surnames were still a novelty in Estonia and seldom used, especially in oral communication). Migrants from more developed regions (nowadays known as *Mulgimaa*) were successful in their search for farmland and they managed to purchase c. 400 farms from the manorial lords in the district of Tartu until 1889. The occurrence of the folk name in the media and fiction of the late 1860s and early 1870s, referring to persons who bought the farms that had formerly been cultivated by Tartumaa peasants who were now evicted, lends support to the idea that the folk name and the process of buying peasant land in perpetuity were closely related. The success of the in-migrants must have irritated the locals, who started calling them *Mulks*, which was initially an abusive name.

Taavi Pae (b. 1976), University of Tartu, Department of Geography, Research Fellow in Human Geography, taavi.pae@ut.ee

Kersti Lust (b. 1976), University of Tallinn, Estonian Institute for Population Studies, Senior Research Fellow in Historical Demography, kersti_lust@yahoo.com